

UDK 325.254 (497.6+497.5 Slavonija) "1917/1920"

Izvorni naučni rad

PRIVREMENO IZMJEŠTANJE BOSANSKOHERCEGOVAČKE DJECE U SLAVONIJU (1917-1920) PREMA GRAĐI ARHIVA BOSNE I HERCEGOVINE

Mina Kujović

Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Prilog se odnosi na aktivnosti koje su u posljednjim ratnim i prvim poratnim godinama (1917-1920) poduzimali predstavnici organa vlasti i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini te udruženja u Hrvatskoj u vezi sa spašavanjem djece od gladi, odnosno njihovom smještaju u Slavoniju (1917-1918) i povratku u zemlju (1919-1920).

Treća godina od izbijanja Prvog svjetskog rata bila je naročito teška, jer je vladala velika nestašica žita i svih životnih potrepština. Kako bi bar djeca bila pošteđena patnji, poduzete su velike aktivnosti za organizirano slanje bosanskohercegovačke djece na prehranu u Slavoniju. U saradnji sa *Središnjim zemaljskim odborom za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz kraljevine Hrvatske i Slavonije* u Zagrebu, Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu i predstavnika vjerskih zajednica, 12.216 hercegovačke i bosanske djece organizirano je odvedeno u Slavoniju i udomljeno u tamošnjim familijama kako bi se tokom zime 1917/18. lakše prehranila.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, glad, spašavanje djece u ratu, fra Didak Buntić, Muslimansko sirotište u Vinkovcima

Uvod

Tokom Prvog svjetskog rata na području Bosne i Hercegovine nije bilo ratnih poprišta, ali su posljedice rata bile velike, naročito 1917. godine. Treće godine nakon izbijanja rata u cijeloj zemlji nastupile su izuzetno teške prilike. Radno sposobno stanovništvo bilo je mobilizirano u austrougarsku vojsku, pa su zbog nedostatka muške radne snage njive ostale neobrađene, a u Hercegovini je trajala i višegodišnja suša. Zbog ratne privrede koja se očitovala u stalnim rekvizicijama stoke za vuču i hrane za vojne potrebe, neobrađenih njiva i višegodišnje suše u zemlji nastala je velika nestašica hrane. U nekim dijelovima Hercegovine i Bosanske krajine bilo je smrtnih slučajeva zbog gladi i iscrpljenosti.

Kako bi najmlađi bili bar malo pošteđeni posljedica gladi i nastupajuće zime (1917/1918), Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu rado je prihvatila poziv *Središnjeg zemaljskog odbora za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu*¹ (dalje *Središnji zemaljski odbor*) da se djeca iz Hercegovine, koja su najviše trpjela zbog nestašice namirnica, *izmjestite na zimnicu u župnije krajeve Hrvatske* radi lakše prehrane.

Kako su hercegovačka djeca bila veoma dobro primljena u slavonskim familijama u različitim gradovima i selima, aktivnosti na spašavanju djece od gladi i njihovom izmještanju u Hrvatsku proširila su se i na djecu iz Bosne.

Organizirano slanje bosanskohercegovačke djece u Slavoniju

Zalaganjem gospodina dr. Josipa Šilovića, redovnog sveučilišnjog profesora i predsjednika *Središnjeg zemaljskog odbora* u Zagrebu, u Hrvatskoj je početkom jeseni 1917. godine pokrenuta velika akcija da se djeca iz Hercegovine, u kojoj je zbog dugogodišnjih suša vladala glad i nestašica životnih namirnica, radi bolje prehrane otpreme u rodnije krajeve Hrvatske. Odbor se pismenim pozivom obratio na predstavnike rimokatoličke zajednice i HKPD

¹ *Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz kraljevine Hrvatske i Slavonije* iz Zagreba bio je organ Kraljevske hrvatske vlade i bio je u periodu Prvog svjetskog rata zadužen za brigu o djeci u cijeloj Hrvatskoj. *Odbor* je imao podređene organe, pododbore koji su provodili i nadzirali poslove oko zbrinjavanja ugrožene djece. Predsjednik *Središnjeg zemaljskog odbora* je bio univerzitetski profesor iz Zagreba dr. Josip Šilović, koji se zalagao da se aktivnosti *Odbora* prošire i na Bosnu i Hercegovinu.

Napredak, Islamske vjerske zajednice i predsjedništvo MKPD *Gajret* i Srpsko-pravoslavne zajednice mitropolita dabrobosanskog da izaberu i dovedu u Slavoniju određen broj djece *na zimnicu*.

Ovaj je poziv prvi prihvatio direktor Franjevačke gimnazije u Širokom Brijegu fra Didak Buntić, pa je brzo i uspješno organizirao sakupljanje djece i njihovo otpremanje u Hrvatsku.²

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu od samog početka uključila se u aktivnosti oko akcije na spašavanju, odnosno izmještanju hercegovačke djece u Slavoniju. Za akciju su bili zaduženi vladin savjetnik dr. Georg Grassl, odjelni predstojnik *Odjela za bogoštovlje i nastavu* pri Zemaljskoj vladi, i dr. Eugen Sladović pl. Sladovički, vladin podtajnik. Zemaljska vlada je omogućila da sva djeca i njihovi pratioci besplatno putuju bosanskohercegovačkom željeznicom, a da na svim stanicama kuda su vozovi prolazili domaćini pripreme hranu za djecu.

Prva grupa hercegovačke djece katoličke vjere iz Mostara vozom je otputovala 11. septembra 1917. godine. Djeca su lijepo primljena i razmještena po domaćinskim kućama u Slavoniji pa je akcija nastavljena i proširena i na ostale dijelove Bosne i na djecu pripadnike muslimanske i pravoslavne vjere. Posljednja grupa djece pravoslavne vjere iz Hercegovine je 28. decembra 1917. godine skupljena u Mostaru i vozom otputovala preko Bosanskog Broda u Slavoniju.

Dr. Eugen Sladović pl. Sladovički od Vlade je bio zadužen da putuje sa djecom i u Hrvatskoj organizira njihovo razmještanje po familijama. Bio je zadužen i da o svemu detaljno izvještava Zemaljsku vladu, te da o putovanju i smještaju djece po Slavoniji piše članke za novine. U *Sarajevskom listu* od 20. septembra 1917. pa do februara 1918. objavljeni su feljtoni o deset organiziranih *putovanja ferijalnih kolonija hercegovačke i bosanske djece*, kako je dr. Sladović nazvao ova putovanja.

Od septembra 1917. do februara 1918. godine uspješno je organizirano putovanje jedanaest grupa u kojima je bilo od 200 do 500 djece. Ukupno je izmješteno u 11 grupnih putovanja 12.216 djece u dobi od 6 do 17 godina, najviše iz Hercegovine, istočne i zapadne Bosne.³

² Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (ZV) br.151591, šifra (š) 67/126/34- 1917.

³ ABH, ZV br. 4829, š. 91/16/7 -1919.

U prvih pet grupa bila su uglavnom katolička djeca iz Hercegovine, a onda su otpremana iz svih dijelova Bosne i Hercegovine i pravoslavna i muslimanska djeca.

U cijeloj Bosni i Hercegovini, a naročito u Sarajevu, odvijale su se različite aktivnosti za prikupljanje odjeće, obuće i novčanih priloga za djecu otpremljenu na prehranu u Slavoniju. I o ovim aktivnostima pisano je u *Sarajevskom listu*.

Privilegirana zemaljska banka u Sarajevu otvorila je za *Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu - poseban račun za bosansko-hercegovačku djecu u Hrvatskoj*. Potpisnik računa bio je odjelni predstojnik Georg Grassl.⁴

Putovanje prve grupe hercegovačke djece u Hrvatsku

Putovanje prve grupe hercegovačke djece specijalnim "dječjim vozom" (kako stoji u dokumentima) od Mostara do Slavanskog Broda trajalo je dva dana, od 11. do 13. septembra.

Fra Didak Buntić uspio je za nepun mjesec dana sabrati djecu katoličke vjere na sabirno mjesto u Mostaru. Bio je to zaista veliki posao, jer je trebalo uvjeriti majke da im se djeca, pa makar i na kratko vrijeme, odvedu od njih.⁵ U Mostaru je 11. septembra 1917. godine fra Didak Buntić sabrao 346 djece od 6 do 17 godina iz tri hercegovačka kotara (Ljubuški, seoski dio kotara Mostar i Konjic) koji su najjače stradali od nerodnih sušnih godina. Među njima bilo je preko 50 djevojčica, a ostalo su bili *sve mušići*.⁶ Dana 11. septembra 1917. godine krenuo je iz Mostara rano ujutro poseban željeznički dječiji voz koji je Zemaljska vlada za čitav put do Bosanskog Broda stavila besplatno na raspolaganje za djecu i njihove pratioce.⁷ Djecu su pratili fra Didak Buntić, župnik

⁴ ABH, ZV br. 236849, š. 91/16/39 -1918.

⁵ U početku su roditelji bili dosta nepovjerljivi i bilo je teško sakupiti djecu. Kad se saznalo iz članaka objavljenih u *Sarajevskom listu* i pisama koja su djeca iz Slavonije slala roditeljima i rođacima kako su lijepo dočekani i da tamo gdje su došli mogu jesti do sitosti, nije više bilo problema oko skupljanja djece.

⁶ Dr. Eugen Sladović pl. Sladovički je u opširnom feljtonu detaljno opisao kako je fra Didak Buntić sabrao djecu i kako su djeca putovala do Bosanskog Broda. Feljton je objavljivan u *Sarajevskom listu* od 20. do 25. septembra, brojevi 230-233.

⁷ U *Sarajevskom listu* broj 231 od 21. septembra u rubrici *Sarajevske novosti* na trećoj strani

iz Vitine fra Serafin Dodig i profesor na Franjevačkoj gimnaziji u Širokom Brijegu, fra Bernard Smoljan, te nadliječnik Šimunec i učiteljica Rizzi.⁸

Specijalni voz u kojem su putovali gladni mališani i njihova pratnja u Sarajevu je svečano dočekan u 7 sati uvečer. Novinar je u rubrici *Sarajevske novosti* u *Sarajevskom listu* čitaocima opisao ovaj prvi transport izmještanja gladne djece na sljedeći način: *Vlak koji je kasni čitav sat na kolodvoru je dočekaio podtajnik dr. Eugen Sladović pl. Sladovički, odjelni predstojnik dr. Grassl, predsjednik HNZ dr. Stjepan Kukrić, Đuro Džamonja i druga publika. Bilo je 329 djece⁹ od 6-16 godina, a najviše ih je od 9-13[...]. Za ovu djecu to je bilo prvo veliko putovanje. [...] svako ima torbicu s nešto hrane, a haljina ne nose nikakvih, jer se iz Zagreba javilo da ih ne trebaju sobom nositi. Djeca su noćila u školskim prostorijama na Marijin Dvoru i nakon doručka, 12. 9. su krenuli u pratnji bivšeg narodnog zastupnika Džamonje da razgledaju grad. [...] Nakon ručka u činovničkoj menzi nastavili su put za Bosanski Brod u pratnji tri franjevca, podtajnika dr. Sladovića i kotarskog nadliječnika dr. Oto Schwarz-a. Ova su djeca većinom iz Širokog Brijega i Rasna. U Brodu će ih dočekati predstavnici Središnjeg odbora za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika u Zagrebu.*¹⁰

U 3 sata i 30 minuta poslije podne 12. septembra 1917. godine krenuo je specijalni besplatni "dječiji" voz sa Željezničke stanice u Sarajevu prema Bosanskom Brodu. Sa djecom su otputovali, osim pratnje koja je sa njima doputovala iz Mostara, još kotarski nadliječnik dr. Oto Schwarz, školski upravitelj Nikola Palandžić i Bunek, učiteljice Zlata Bosanac i Irma Halama i potpredsjednik Hrvatske narodne zajednice gospodin Đuro Džamonja.

Na stanici u Zenici djeca su bila lijepo primljena oko pola osam uvečer i u obližnjim vojničkim barakama im je priređena večera, pa su oko 10 sati nastavili putovanje. Voz je stigao u Bosanski Brod u 8 sati ujutro 13. septembra. Na

je objavljena sljedeća vijest: *Hercegovska djeca na putu u Hrvatsku u Sarajevu* "Sutra ćemo u Sarajevu vidjeti 400 djece iz kršne Hercegovine koja dolaze vozom iz Mostara u 6 sati uveče, pa će noć provesti ovdje a onda otputovati u Hrvatsku, gdje će se uzeti preko zime. Za ukonačenje djece će se pobrinuti vladin povjerenik, a večeru i zajuttrak će dobiti u činovničkoj menaži."

⁸ ABH, ZV, br. 151591. š. 67/126/34 -1917.

⁹ U prvom nastavku feljtona *Putovanje prve ferijalne kolonije hercegovačke djece u Hrvatsku* dr. Sladović navodi da je bilo 346 djece (*Sarajevski list* br. 230 od 20. 9. 1917. 1).

¹⁰ *Sarajevski list*, br. 223 od 12. 9. 1917. 3.

stanici su ove putnike dočekali upravitelj Kotarske ispostave dr. Leo Steindler i izaslanik *Središnjeg zemaljskog odbora* dr. Rogulja. On je bio zadužen da hercegovačku djecu primi i odvede do njihovih novih boravišta koja su trebala za izvjesno vrijeme da im zamijene rodni hercegovački dom. Njihov dolazak zapisan je na sljedeći način: *Djeca su uredno izašla iz vlaka, postavila se u redove po četvero, te uz našu pratnju krenula gradom do vojničke karantinske postaje koja se nalazi uz obalu Save preko puta Slavanskog Broda. [...] Tu je sad započela dezinfekcija dječijih odijela, te kupanje, pranje i šišanje djece.*¹¹

Gospodin Rogulja preveo je hercegovačku djecu pješice preko savskog mosta u Slavonski Brod. Tu ih je razdijelio na tri grupe, dvije po 120 djece i jedna od 100 djece i smjestio ih u dva voza.¹² Troškove prijevoza u Hrvatskoj za svu djecu i njihovu pratnju je podmirio *Središnji zemaljski odbor*. Jednu grupu od 120 djece vodio je fra Smoljan sa učiteljicom Irmom Halama i školskim upraviteljem Palandžićem u Vinkovački kotar. Za ovu djecu je organiziran poseban Vinkovački odbor, koji im je priredio srdačan doček.

Dvije grupe su drugim vozom krenule prema Vukovaru, a vodili su ih fra Didak Buntić, dr. Schwarz, pristav Šimunec i učiteljice Zlata Bosanac i Rizzi. Jedna grupa ovog dječijeg transporta otišla je za Ilok, gdje je djecu dočekao i zauzeo se za njihov smještaj osobno dr. Josip Šilović, predsjednik *Središnjeg zemaljskog odbora*. Treća grupa od 100 djece je pod vodstvom fra Dodiga i školskog upravitelja Buneka krenula prema Slavanskom Stupniku, gdje je u dvije općine (Stupnik i Drenik) smješteno po 50 djece.

Tako je odvedena i po Slavoniji razmještena prva grupa hercegovačke djece koja su tu trebala, kako su organizatori planirali, provesti nastupajuću hladnu ratnu zimu 1917/1918. godine. Međutim, djeca su u Slavoniji ostala sve do ljeta 1919. godine, kad su organizirano vraćena u zemlju, onako kako su i odvedena, o čemu govorimo u drugom dijelu ovog priloga.

¹¹ *Putovanje prve ferijalne kolonije hercegovačke djece u Hrvatsku, Sarajevski list* br. 232 od 24. 9. 1917. 1.

¹² Fra Didak Buntić je u Sarajevu ostavio osam odraslijih djevojčica. One su zbrinute u sigurnim rukama kod dobrih obitelji u Sarajevu i uz malen rad u kući trebale su imati svu opskrbu. U Sarajevu u Zemaljskoj bolnici je ostavljen i jedan dječak pošto je u putu obolio od osipa. (*Putovanje prve ferijalne kolonije hercegovačke djece u Hrvatsku, Sarajevski list* br. 233 od 25. 9. 1917. 2)

Putovanje djece (grupe od II do IX)

U drugoj grupi bilo je 206 katoličke djece iz Hercegovine koja su sabrana u Rasnom i Zubcima. Dr. Eugen Sladović pl. Sladovički u drugom feljtonu pod nazivom *Druga ferijalna kolonija hercegovačke djece* detaljno je opisao kako su djeca sabrana, kako su putovala, ko je bio sa njima u pratnji, te kako su smještena u Slavoniji.¹³

Nakon što su djeca stigla u Mostar, odvedena su u Gradsku banju *Franjo Ferdinand* na kupanje. Iz uprave grada sva su djeca dobila toplu čorbu od graha i komad svježeg bijelog hljeba. Za vrijeme jela posjetio ih je gradonačelnik grada Mostara Mujaga Komadina, koji je *na taj način zasvjedočio svoju toplu djelotvornu simpatiju za djecu koja su morala ostaviti svoj rodni dom*.¹⁴

U trećem transportu bila su hercegovačka djeca iz seoskih kotara oko Mostara, iz Ljubuškog (župe Ružići, Grude, Međugorje i Tiholjina) i iz Konjica. Ovo je, od svih jedanaest grupa, po broju odaslane djece bila najbrojnija grupa. Od 522 djece njih 520 je bilo katoličke i dvoje pravoslavne vjere. Fra Didak Buntić je dr. Eugenu Sladoviću pl. Sladovičkom rekao da mu je ovo dvoje djece dala njihova majka u Mostaru i da nije *imao srca da ih ne primi*.¹⁵ Još je dodao da bi sada bez problema mogao sabrati daleko više djece, ali da je veoma teško organizirati njihov prijevoz, ishranu i smještaj. Među ovom djecom bile su 173 djevojčice. Za ovaj put sva djeca su sabrana u Mostaru. Mnogo njih je, zbog toga što su iz nepristupačnih i udaljenih mjesta, moralo sa svojim pratiocima pješaćiti i po nekoliko kilometara da bi stigli na sabirno mjesto u Mostaru.

Popisivanje djece za treći transport obavljeno je 4. oktobra, a djeca su na put krenula 5. listopada/oktobra 1917. godine. Tokom putovanja djeca nisu napuštala voz, samo su im na stanicama kud je prolazio voz domaćini donosili toplo jelo. Nakon završene dezinfekcije u Bosanskom Brodu sa pratnjom su pješice prešli most i u Slavonskom Brodu razdijeljeni u veće grupe. Otputovali su sa pratiocima u Orlovac, Andrijevice, Svilaj, Kopanicu, Srijemske Karlovce, Kamenicu i Pobratovadin. Prema pisanju *Sarajevskog lista*, putovanje trećeg transporta hercegovačke djece za Slavoniju je proteklo u najboljem redu.¹⁶

¹³ *Sarajevski list*, brojevi od 238. do 242. (od 2. do 6. oktobra 1917)

¹⁴ *Sarajevski list*, broj 238. od 2. oktobra 1917. 1.

¹⁵ Isto.

¹⁶ *Sarajevski list*, brojevi od 245. do 248. (od 10. do 13. oktobra 1917)

Četvrta grupa od 312 katoličke hercegovačke djece sabrali su i pratili fra Didak Buntić i franjevci župnici. Djeca iz ove grupe su smještena u sljedećim kotarima: Zemunskom, Vukovarskom, Iločkom i Indijskom. Dr. Eugen Sladović pl. Sladovički je i ovo putovanje detaljno opisao. Opisano je i kako su ova djeca primljena u novim boravištima.¹⁷

Dr. Josip Šilović je ispred *Središnjeg zemaljskog odbora* u Zagrebu izrazio spremnost da se akcija spašavanja djece proširi na cijelu Bosnu i Hercegovinu i na djecu pripadnike pravoslavne i muslimanske vjere. *Odbor* je za muslimansku djecu osigurao zaseban internatski smještaj u Vinkovcima.

Prema feljtonu dr. Eugena Sladovića, *Peta ferijalna kolonija hercegovačke djece u Hrvatsku*¹⁸ otpremljena je u Slavoniju 18. novembra. U grupi je bilo 145 hercegovačke djece iz srpskopравoslavniх porodica. Ovu djecu je po nalogu mitropolita dabrobosanskog, Eugena Letice sakupio mitropolit zvorničko-tuzlanski Ilarion Radonić. Ova su djeca bila iz tri hercegovačka kotara: Nevesinjski, Trebinjski i Bilećki.

Dr. Sladović u vezi sa sabiranjem ove djece navodi kako su vjerski službenici trebali imati dosta truda da bi uvjerali ljude kako neko tamo daleko hoće da primi i džaba hrani njihovu djecu. Ova djeca bila su smještena u Staroj Pazovi, a tokom puta o njima su brinuli učiteljica Marija Vojnarović, velečasni Dušan Gačinović, te školski nadzornik Vojislav Borić.

U Sarajevskom listu 27. oktobra 1917. godine u rubrici *Sarajevske novosti* objavljena je vijest da su Rijaset Islamske zajednice i Vakufsko-mearifski saborski odbor otposlali raspise (*okružnice*) vakufskim kotarskim povjerenstvima da sastave popise djece kako bi se imali poslati na prehranu u Hrvatsku.¹⁹ U članku se još navodi da je *Središnji zemaljski odbor* u Zagrebu našao jednu zgradu u Vinkovcima a jednu u Novoj Gradišci gdje će biti djeca smještena.

Ovaj raspis je dobro prihvaćen pa je već u šestom transportu bilo 350 srpskopравoslavne i 120 muslimanske djece iz svih krajeva Bosne.²⁰

¹⁷ *Sarajevski list*, brojevi od 250. do 252. (od 16. do 18. oktobra 1917)

¹⁸ *Sarajevski list*, brojevi 278, 281, 283. (19, 21. i 23. novembar 1917)

¹⁹ *Sarajevski list*, br. 260, 26. oktobar 1917. 3.

²⁰ *Sarajevski list*, br. 281, 21. 11. 1917. Na trećoj strani je objavljena kratka vijest: Šesta ferijalna kolonija bosanskohercegovačke djece za Hrvatsku. *Noćas će putovati preko Sarajeva šesta kolonija bosanskohercegovačke djece koja ide na prehranu u Hrvatsku. Među njima je djece islamske vjere 120, a srpsko-pravoslavne 350.*

Muslimanska djeca su smještena u zasebnoj zgradi u Vinkovcima

Prema dokumentima u fondu Zemaljske vlade, prvo dvoje muslimanske djece je otputovalo 3. oktobra, zatim 13. novembra 145, 20. novembra 269, 5. decembra 202 i 7. decembra 200. Ukupno je 818 muslimanske djece krajem 1917. odvedeno *na zimnicu* u Slavoniju. Muslimanska djeca bila su iz Bosanske krajine, a kasnije su im se pridružila i djeca iz istočne Bosne (Foča, Rogatica) i srednje Bosne (Travnik, Livno, Glamoč).

Kako su hercegovačka djeca lijepo prihvaćena i smještena u domaćinske kuće po cijeloj Slavoniji, aktivnosti u vezi sa izvođenjem djece su nastavljene. Trebalo je prije nastupajuće zime 1917/1918. što više djece sabrati, otpremiti i razmjestiti po slavonskim gradovima. Nakon što su u Slavoniju pristigla i muslimanska djeca iz Bosanske krajine, pojavio se problem u vezi sa njihovom ishranom. Za muslimansku djecu je trebalo osigurati ishranu u skladu sa islamskim propisima, pa je *Središnji zemaljski odbor* u Zagrebu za njih opremio zgradu u Vinkovcima gdje je prije rata bila svilara. U zgradi je bilo provedeno centralno grijanje, ali je bila neuvjetna za internat zbog razmještaja prostorija koje su se teško zagrijavale.²¹

U januaru 1918. godine za muslimansku djecu je otvorena četverorazredna osnovna škola u prostorijama Vinkovačke gimnazije, u zgradi udaljenoj oko jedan kilometar od zgrade gdje je bio internat. Kako su djeca bila slabo obučena i zgrada se teško zagrijavala, internat je sljedeće zime premješten u istu zgradu gdje je bila i škola, pa djeca nisu morala pješačiti. U spisima Zemaljske vlade internat i osnovna škola nazivaju se *muslimansko sirotište* i *kolonija muslimanske djece u Vinkovcima*.²²

²¹ U Vinkovcima su muslimanska djeca bila smještena u zasebnom muslimanskom internatu, gdje su išli i u školu. U zvaničnim spisima ovaj internat i škola se nazivaju *kolonija muslimanske djece u Vinkovcima*. 14. XI 1917. iz rudnika Kreka bosanskohercegovačkom željeznicom u Vinkovce je po nalogu Vlade otpremljen vagon ugljena, jer je rano nastupila jaka zima, pa je trebalo zagrijavati zgradu u kojoj su bila smještena muslimanska djeca. Kotarski predstojnik u Vinkovcima je 19. X pisao gradskoj upravi u Sarajevo da se što prije pošalje nekoliko vagona ugljena za *muslimansku koloniju u Vinkovcima*, a da muslimanska djeca koja još trebaju biti poslana budu dobro obučena i obućena, te da ponesu za sada bar dvostruko rublje i čarape. Ovo je bilo teško ispoštovati jer je u Bosni i Hercegovini, zbog rata, bila velika nestašica odjeće i obuće.

²² U Vinkovcima su djeca bila pod nadzorom upravitelja iz Bosne, a za njih je bila organizirana posebna kuhinja i osnovna škola. Upravnik Kolonije muslimanske djece u Vinkovcima i učitelj u Osnovnoj školi je bio učitelj Hamdija Kreševljaković, kojeg je plaćala Zemaljska vlada, dok

Putovanje desete *ferijalne kolonije hercegovačke djece*

Zbog velike zime i visokog snijega najteže je bilo putovanje djece u desetom transportu, kojim su iz Mostara djeca trebala 28. decembra 1917. godine krenuti za Bosanski Brod.

U ovoj grupi bilo je 437 djece, od toga 432 pravoslavne i petero katoličke vjere. Djeca pravoslavne vjere, sabrana po parohijama u različitim kotarima Hercegovine, bila su: 122 iz Nevesinjskog, 246 iz Gatačkog, 42 iz Trebinjskog i 27 iz Mostarskog kotara.

Putovanje ove desete grupe proteklo je sa mnogo problema. Zbog jake zime vojni kamioni koji su poslani po njih iz Mostara nisu mogli upaliti motore. Sva su se djeca nakon velikih problema ipak sabrala, pa je 26. decembra voz krenuo sa mostarske stanice. Dr. Eugen Sladović pl. Sladovički u *Sarajevskom listu* u feljtonu *Deseta ferijalna kolonija hercegovačke djece*, nakon što je opisao kako su djeca s velikom mukom doputovala do Mostara, nastavak putovanja opisuje na sljedeći način: *Za dan 26. decembar 1917. bio je uređen odlazak iz Mostara. Al' čovjek snuje, a Bog određuje! Sniježna vijavica, koja je tako otežala put našim Nevesinjcima do Mostara, zamela je i na drugim mjestima ceste i puteve, nanijela je preko noći brda snijega, zatrpala željezničku prugu mjestimice do na dva metra snijegom. Taj je dan vozila željeznica samo od Mostara do Jablanice; dalje preko Ivan-planine nije mogla od visoka snijega [...]. Dječiji se put morao odgoditi. Držalo se prvi dan, da će ta prometna zapreka potrajati samo kratko vrijeme, koji dan, pa se nije mislilo na povratak kući. No desilo se drugačije. Snijeg je potrajao i, dalje, padao je po cijeloj Bosni dan i noć kroz 36 sati i uzrokovao djelomičnu obustavu željezničkog prometa na stanovitim prugama, i osobito na pruži Mostar-Sarajevo. Djeca nisu mogla nikud i nikamo. To je potrajalo nekoliko dana. Svaki se dan izgledalo otvaranje prometa i nastup daljnjeg puta [...] Tako je to išlo iz dana u dan. Djeca su postajala nestrpljivima. Sve su pitala, kad će dalje u Hrvatsku, a svaki ih se dan tješilo: Sutra ćemo [...] Sutra ćemo! i eto najednom i Nove godine. Djeca su čitavo to vrijeme provela u prostorijama osnovne škole. Svaki su dan dobivala dva puta jesti i dovoljan obrok kruha, za što se skrbio mjesni odbor i tamošnja okružna oblast.[...] Čim je pruga bila očišćena djeca su 1. januara 1918. godine oko 12 sati po danu krenula prema Bosanskom Brodu preko Sarajeva. Uz put se voz zadržao samo u Zavidovićima i u Bosanski Brod je stigao 2. januara u 6 sati uvečer. Na željezničkoj*

su ekonom i kuhar bili iz Bihaća i njih je plaćao Rijaset Islamske zajednice.

*stanici djecu su dočekali upravitelj kotarske ispostave dr. Leo Steindler, općinski bilježnik Milan Čavka i mnogobrojni građani. Ispred Središnjeg zemaljskog odbora iz Zagreba dr. Đuro Basariček i dr. Pero Rogulja. Djeca su, neka kolima a neka pješice krenula u karantinsku postaju. Ovdje su dobili toplu večeru i prenoćište. Sutra su djeca nastavila vožnju do Vinkovaca gdje su razdijeljena u grupe. Najviše djece je smješteno u Osijeku i po kotarima srijemsko-karlovačkim.*²³

Posljednja jedanaesta organizirana grupa bosanskohercegovačke djece je otputovala 8. februara 1918. godine, ali o njenom putovanju nije objavljen feljton u *Sarajevskom listu*.

Putovanjem u Hrvatsku i smještajem ove jedanaeste grupe završene su aktivnosti na izmještanju bosanskohercegovačke djece. Predstavnici *Središnjeg zemaljskog odbora*, iz Zagreba dr. Basariček i dr. Rogulja obišli su djecu i dr. Sladoviću su izjavili da su sva zdrava i zadovoljna.

Organiziran povratak bosanskohercegovačke djece iz Hrvatske

Kad su djeca u grupama otpremljena na zimovanje i prehranu u Slavoniju, mislilo se da će tamo ostati samo do sljedeće žetve 1918. godine. Međutim historijske okolnosti zbog različitih političkih dešavanja nisu dozvolile organiziran povratak djece sve do ljeta 1919. godine, a neka su ostala i do 1920. godine.²⁴

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu već je 8. marta 1919. godine zadužila Odjeljenje za socijalnu politiku da organizira povratak bosanskohercegovačke djece iz Slavonije u Bosnu i Hercegovinu. Za ovaj posao je ispred Vlade zadužen dr. Eugen Sladović pl. Sladovički, koji je odmah otputovao u Zagreb kako bi u saradnji sa *Središnjim zemaljskim odborom* u Zagrebu organizirao povratak djece.

²³ Sarajevski list, br. 7. od 11. januara 1918. 1.

²⁴ Političke prilike u Bosni i Hercegovini nakon završetka Prvog svjetskog rata imale su buran i dinamičan tok. Promjene su bile izrazite kako na političkom i društvenom planu tako i na privrednom polju. Bosna i Hercegovina je kraj Prvog svjetskog rata dočekala opet u sastavu tuđe države, Kraljevstva SHS. U periodu od 1918. do 1923. godine u Bosni i Hercegovini su se smijenile tri vlade: Narodna vlada Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu od 30. novembra 1918. do 31. januara 1919, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu od 1. februara 1919. do 14. jula 1921. i Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu od 21. jula 1921. do 31. decembra 1923. godine.

Svako dijete koje se sa prehrane vraćalo u zavičaj te svaki pratilac djece dobili su odgovarajuću potvrdu na temelju koje je djetetu i pratiocu izdana besplatna vozna karta od Bosanskog Broda do one željezničke postaje koja je bila najbliža njihovom mjestu boravka. Vladinom podtajniku dr. Sladoviću, zaduženom za organiziranje povratka djece, dodijeljena je besplatna vozna karta II razreda za sve željezničke pruge u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj za vrijeme od 25. maja do 30. augusta 1919. godine.

U vezi sa organiziranjem ove akcije upućen je raspis svim kotarskim uredima, kotarskim ispostavama, okružnim oblastima i Vladinom povjereniku za zemaljski glavni grad Sarajevo da se angažiraju prihvatni odbori i organizacije koji su svojevremeno preuzeli brigu oko otpremanja djece na prehranu izvan granice zemlje. Odbori su trebali sastaviti popis svojevremeno otpremljene djece, i to za svaku pojedinu općinu posebno, te po tome ustanoviti koja su se djeca već vratila svojim kućama da se tačno zna koja su djeca još vani. Isto tako, uredi su bili zaduženi obavijestiti roditelje čija su djeca bila na prehrani u Hrvatskoj da će im djeca biti “uredno vraćena”, te da se sami ne izlažu trošku i odlasku po njih.²⁵

Djeca su se najvećim dijelom vraćala preko Bosanskog Broda, a dijelom i preko Bosanskog Novog i Prijedora. Zemaljska vlada je zadužila kotarske odbore u ovim mjestima da pripreme hranu za djecu i njihove pratiocce onako kako su to uradili i prilikom njihove otpreme iz zemlje jer, *djeca su to naša, krv naše krvi, vraćaju se nakon dugog izbjivanja natrag u zavičaj i mi smo svi dužni da im taj povratak olakšamo*, pisalo je u raspisu Zemaljske vlade upućenom kotarskim uredima 7. maja 1919. godine.²⁶

Dr. Sladović je bio zadužen da organizira okupljanje djece na jednom mjestu kako bi organizirano u skupinama bila vraćena u svoju zemlju, onako kako su djeca u većim grupama organizirano i otputovala u Hrvatsku. Bosansko-hercegovačka djeca bila su raštrkana po čitavoj Hrvatskoj, Bačkoj i Banatu, te je trebalo nekoliko mjeseci da se pripremi njihov organiziran povratak.²⁷

²⁵ ABH, ZV br. 4829, š. 91/16/7 – 1919.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto. Naređenje Zemaljske vlade dr. Sladoviću izdano 7. maja 1919: *Pozivate se, da najkasnije do svršetka mjeseca o.g. otputujete u Zagreb, gdje treba da se prijavite kod predsjedništva Kraljevske Hrv.-slav. Dalm. Zemaljske vlade, Odjelu za unutrašnje poslove, Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz Hrvatske u Zagrebu. Tu*

Ministarstvo za saobraćaj izdalo je besplatan prijevoz za djecu i njihove pratioce do kraja augusta 1919. godine. Prema iskazima Središnjeg zemaljskog odbora u Zagrebu iz Hrvatske (Bačke i Banata) vraćeno je oko 10.000 hrvatske i srpske djece u Bosnu i Hercegovinu. Muslimanska djeca koja su bila smještena u Vinkovcima tamo su ostala sve do 1920. godine, kad je ovo sirotište zatvoreno, a preostala djeca vraćena u domovinu.

IZVORI

a) Neobjavljeni:

1. Arhiv Bosne i Hercegovine
 - Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (1878-1918)
 - Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (1919-1921)

b) Novine:

- *Sarajevski list* od septembra 1917. do februara 1918. godine

Summary

TEMPORARY RELOCATION OF BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN CHILDREN TO SLAVONIA (1917-1920) ACCORDING TO THE SOURCES FROM THE ARCHIVES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

The Provincial government for Bosnia and Herzegovina undertook different measures to lessen the plight of population, and especially children, due to food shortage. Around 12 216 children were relocated to Slavonia and housed with families in order to survive the winter of

imate prisustvovati sjednicama na kojima će se pretresati pitanje vraćanja srpske i hrvatske djece iz Bosne i Hercegovine, koja su svojevremeno zbog bolje prehrane otpremljena izvan granica zemlje. Nakon dovršenja sjednice treba da se zaputite u Vinkovce zbog uređenja pitanja povratka djece islamske vjeroispovijesti, koja su smještena ondje u posebnom internatu. Po potrebi imate se iz Vinkovaca opet povratiti u Zagreb da se sve stvari definitivno srede i odluče.

1917/1918.

The organization of sending Bosnian and Herzegovinian children to Slavonia in 1917, and their subsequent return home during 1919 and 1920 was carried out by the Department for theology and education within the Provincial government in Sarajevo. Children of Catholic and Orthodox faith were placed with Croat families in various municipalities in Bačka and Banat, whereas the Muslim children, for whom it was difficult to arrange an adequate diet due to strict regulations of the Muslim faith, were placed in a special building in Vinkovci where a primary school was temporarily opened specially for them.

A small number of these children returned home from Slavonia escorted by their cousins and parents, but a large number remained there until 1919.

From June 1919 until June 1920 the Provincial government for Bosnia and Herzegovina organized the return of around 10 000 children from Slavonia to their homes. The remaining children returned home in the company of their cousins or parents because they could not wait for an organized return.

Key words: First World War, hunger, Saving children in war, fra Didak Buntić, Muslim orphanage in Vinkovci